

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ÜMUMİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİ ÜÇÜN  
ÇAĞIRIŞAQQƏDƏRKİ HAZIRLIQ FƏNNİ ÜZRƏ TƏHSİL PROQRAMI (KURİKULUM)  
(X-XI SİNİFLƏR)**

**Bakı – 2026**

## MÜNDƏRİCAT

Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin məqsəd və vəzifələri .....	3
Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin tədrisinə verilən tələblər.....	4
Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin məzmunu və tam orta təhsil səviyyəsi üzrə təlim nəticələri.....	6
Məzmun standartları.....	8
Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin xarakterinə uyğun təlim strategiyaları .....	13
Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya .....	16
Çağırışaqədərki hazırlıq fənnində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi vasitələri və meyarları .....	18
Çağırışaqədərki hazırlıq fənninə dair təlim materiallarının planlaşdırılması üzrə metodiki tövsiyələr .....	20

## Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin məqsəd və vəzifələri

Ümumi təhsil pilləsinin tam orta təhsil səviyyəsində (X-XI siniflərdə) tədris olunan çağırışaqədərki hazırlıq fənninin tədrisi şagirdlərdə milli şüur, mənəviyyat və vətənpərvərliyin formalaşdırılmasına, onların hər an Vətənin müdafiəsinə hazır olmalarına, hərbi və müasir texnoloji biliklərə yiyələnmələrinə, hərbi xidmətə məqsədyönlü şəkildə hazırlanmalarına xidmət edir.

Fənnin məqsədi təhsilalanlarda Respublikanın müdafiə qüdrəti, Konstitusiyaya və qanunlarından irəli gələn vəzifələri, Nazirlər Kabinetinin qərarları, Silahlı Qüvvələrin vəzifələri, hərbi xidmətin vətəndaşlar üçün şərəfli vəzifə olması və ümumqoşun nizamnamələrinin tələbləri, fəvqəladə hallarda mühafizə və ilk tibbi yardım qaydaları üzrə bilik və bacarıqları formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu fənnin tədrisi milli düşüncə, dövlətçilik, azərbaycançılıq və vətənpərvərlik dəyərlərinin xarakterə çevrilməsini, ilkin hərbi hazırlıq ilə bağlı qazanılan bilik və bacarıqların şagirdin sonrakı həyat fəaliyyətində faydalı olmasını, mülki müdafiə və tibbi hazırlıq üzrə mənimsənilən bilik və bacarıqların fərdin şəxsi və cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təmini ilə bağlı üsul və vərdişlərin aşılmasını hədəfləyir. Yüksək texnologiya ilə bağlı olan dərslər elmi-texnoloji konstruksiya qabiliyyəti üstün olan şagirdlərin aşkar edilməsinə, onların bilik, bacarıq və qabiliyyətini inkişaf etdirmələri üçün mühitin formalaşdırılmasına, həmçinin təhsilalanların aidiyyəti üzrə ali təhsil almaları üçün istiqamətləndirilmələrinə şərait yaradacaqdır.

Bu məqsədin reallaşdırılması üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- Milli düşüncə, vətənpərvərlik, milli maraqlar, milli dəyərlər, vətənə sədaqət, Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının formalaşdırılması;
- Yüksək mənəvi dəyərlərə sahib vətənpərvər nəslin yetişdirilməsi;
- Silahlı Qüvvələr və hərbi xidmət keçmə haqqında qanunun, hərbi intizam və nəzakət qaydalarının, hərbi rütbələrin, hərbi andın öyrənilməsi, Vətənin müdafiəsinin zəruriliyinin dərk edilməsi və ona hazırlıqın şüurlu şəkildə formalaşdırılması;
- Azərbaycanın herb və qəhrəmanlıq tarixinin təbliği;
- Konfliktlər, silahlı münaqişələr, müharibələr, müasir döyüşün üsul və qaydaları, müxtəlif silah və silah sistemləri və döyüş texnikaları haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması;
- Müasir silahlar, silah sistemləri, tanklar və döyüş texnikaları, təyyarələr, dronlar, PUA-lar, gəmilər və s. və onların döyüşdə tətbiqi üsulları ilə bağlı biliklərin aşılması;
- Ərazidə səmtlənmə, xəritənin oxunması, sxemlərlə işləmə və aziumutla hərəkət bacarıqlarının formalaşdırılması;
- Süni intellektin tətbiqi vasitəsilə idarəolunan müasir texnologiyalar barədə məlumatlarla tanışlıq, bu sahədə sərbəst düşüncə və texnoloji yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması;
- Uzun müddətdə dəyişən dünyanın təhlükəsizlik çağırışlarını önleyəcək texnologiyalar ixtira edə biləcək xüsusi istedadlı gənclərin aşkar olunması;
- Fəvqəladə hallarda mühafizə vasitələrindən istifadə, özünə və başqalarına ilk tibbi yardım göstərmək bacarıqlarının formalaşdırılması.

## **Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin tədrisinə verilən tələblər**

Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin tədrisinin əsas hədəfi şagirdlərdə dövrün tələblərinə uyğun bacarıqların və müasir hərbi elmlərinə dair ilkin təsəvvürlərin formalaşdırılması olduğuna görə, dərslərin düzgün planlaşdırılmış fəaliyyətlər üzrə həyata keçirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün təlim mühitinin aşağıdakı prinsiplər əsasında qurulması olduqca vacibdir.

**Pedoqoji prosesin tamlığını** təmin etmək üçün planlaşdırmada təlim məqsədləri kompleks həyata keçirilir. Yəni, təhsilənlər dərs müddətində həm inkişafetdirici, həm öyrədici, həm də tərbiyəedici fəaliyyətlərlə məşğul olurlar. Dərs real nəticələrlə yekunlaşır, məsələn, təhsilənlər hərbi nəzakət qaydalarını öyrənir və gündəlik davranışlarında buna riayət edirlər.

**Təlimdə bərabər imkanları təmin etmək** məqsədilə bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılır. Məsələn, əgər təcrübə aparılacaqsa, bu prosesə bütün şagirdlər cəlb edilir, yaxud müzakirə gedirsə, hamının fikri dinlənir və s. Pedoqoji prosesdə təhsilənlərin potensial imkanları nəzərə alınır. Belə ki, verilən tapşırıqları fərdiləşdirməklə, eyni zamanda materialı həm vizual, həm də audial təqdim etməklə və s. müxtəlif potensiallı təhsilənləri öyrənməyə cəlb etmək mümkündür.

**Şagirdyönümlülük** prinsipinə əməl edərək şagirdi pedoqoji prosesin mərkəzinə qoymaq və bütün işi şagirdin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə yönəltmək vacibdir. Təhsilənlərin ətrafda baş verən hadisələri dərk etməsi, fərd, ailə, cəmiyyət və dövlət münasibətləri, cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatı, insan hüquqları və vətəndaşlıq məsələlərinə dair müşahidələrinin təhlili, mühakimə yürütməsi, özünü ifadə etməsi və vətəndaş mövqeyi sərgiləyə bilməsi üçün diskussiya mühiti yaradılmalıdır.

**Tədqiqatyönümlülük** prinsipi təhsilənlərdə özlərinə lazım olan məlumatları mənbələrdən, sxem, diaqram, cədvəl və xəritələrdən əldə etmə, onları ümumiləşdirərək müqayisə etmə bacarığının formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

**İnkişafyönümlülük** prinsipi təhsilənlərin idrak fəallığını izləməyi, onlara real həyat situasiyaları üzrə aktual bilik əldə etmək, biliyi təhlil, sintez və qiymətləndirmə bacarığı aşılamağı, şagirdin nailiyyətlərinin həm özü, həm yoldaşları, həm də müəllim tərəfindən təhlil etməyi, bilik, bacarıq və vərdişlərinin inkişaf səviyyəsini mütəmadi tənzimləməyi nəzərdə tutur.

**Proqnozlaşdırma prinsipi** təhsilənlərin dərslərin məzmununa dair əldə etdiyi məlumatlar əsasında gələcək üçün fəaliyyət proqramı hazırlamasına, müharibələr, ölkənin müdafiəsi, ekoloji və iqtisadi təhlükələr barədə proqnozlar verməsinə imkan yaradır.

**Çeviklik– cəldlik** prinsipi təhsilənlərin əldə etdiyi hərbi bilikləri daha tez tətbiq etmə qabiliyyətinə yiyələnməsinə şərait yaradır.

**Fəaliyyətin stimullaşdırılması** məqsədilə fənnin tədrisinin səmərəli qurulması, təhsilənlərin təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər

qeyd olunur və dəyərləndirilir. Nəticədə, təhsilalanların daha uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi təmin olunur.

**Dəstəkləyici mühitin** yaradılması çağırışa qədərki hazırlıq dərslərinin müvafiq maddi-texniki baza əsasında təşkilini tələb edir. Hərbi hazırlıq istiqamətli bilik və bacarıqların mənimsədilməsi təhsilalanların mövcud bilik və maraqları nəzərə alınaraq real həyat nümunələrinə diqqət yönəldilməklə həyata keçirilməlidir.

Həmçinin, dərslərin sağlam mənəvi-psixoloji şəraitdə təşkil edilməsi keyfiyyətin və səmərəliliyin yüksəldilməsinə xidmət edir. Mövzuların müzakirəsi zamanı etik normaların qorunub saxlanması, şagirdlərin şəxsi fikir və təkliflərinin dinlənməsi, mövqelərinə hörmətlə yanaşılması onların öz aralarında biri-birlərinə qarşı həssas davranmalarına sövq edir.

# **Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin məzmunu və tam orta təhsil səviyyəsi üzrə təlim nəticələri.**

## **Tam orta təhsil səviyyəsinin sonunda şagird:**

- Hərbi texnikaları, silah və sursatları fərqləndirir, onlardan istifadə qaydalarını izah edir;
- Hərbi texnika, silah və sursatlarla təhlükəsiz davranış qaydalarına riayət edir;
- Sıra təlimi, taktiki hazırlıq, mülki müdafiə və tibbi yardım üzrə bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir;
- Azərbaycanın hərbi tarixi və hərbi ənənələri, qonşu dövlətlərin ordu quruculuğu haqqında məlumatlara malik olduğunu nümayiş etdirir.

Qeyd edilmiş ümumi təlim nəticələri dörd məzmun xəttində öz əksini tapır. Məzmun xətləri X və XI siniflər üzrə davam edir. XI sinifdə şagird X sinifdə öyrəndiyi bilik və bacarıqları təkmilləşdirərək genişləndirir. Çağırışaqədərki hazırlıq fənni üzrə aşağıdakı məzmun xətləri müəyyən edilmişdir:

- 1. Milli müdafiə**
- 2. İlkin hərbi hazırlıq**
- 3. Hərbi-texniki tərəqqi**
- 4. Fövqəladə hallara hazırlıq**

### **1. Milli müdafiə**

Bu məzmun xətti üzrə standartlar şagirdlərdə milli dövlətçiliyin tarixi, milli güc, milli maraqlar, milli dəyərlər, qəhrəmanlıq ənənələri, hərbi tarixi, ordu quruculuğu haqqda zəruri məlumatları təhlil etmək bacarığı formalaşdıracaq, həmçinin onların milli müdafiənin hüquqi əsaslarını özündə ehtiva edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və hərbi nizamnamələrinin müvafiq müddəaları üzrə nəzəri biliklərə və praktik bacarıqlara yiyələnmələrini nəzərdə tutur.

### **2. İlkin hərbi hazırlıq**

Bu məzmun xətti üzrə standartlar şagirdlərdə müasir döyüş növlərinin xüsusiyyətlərini və döyüş taktikalarını təhlil etmə, relyef və şəraitə uyğun ərazidə səmtlənmə, müxtəlif silah növlərini və döyüş texnikalarını fərqləndirmə, atıcılıq, silah və döyüş texnikaları ilə təhlükəsiz davranma bacarıqlarının formalaşmasını nəzərdə tutur.

### **3. Hərbi-texniki tərəqqi**

Bu məzmun xətti üzrə standartlar şagirdlərin süni intellektin hərbi-dəyərlərindəki rolu ilə tanış olma, elmi-texnoloji tərəqqi sayəsində əldə edilən üstünlüyün yeni nəsillə müharibələrin xarakterini və tələbini dəyişməsindəki önəmini dərk etmələrini təmin edəcəkdir. Bundan əlavə, şagirdlərin yeni nəsillə texnologiyaların fərqli üsullarla və fərqli müstəvilərdə tətbiqi ilə daha yüksək nəticələr əldə etmə bacarıqlarına yiyələnmələri nəzərdə tutulur.

### **4. Fövqəladə hallara hazırlıq**

Bu məzmun xətti üzrə standartlar təhsilçilərdə fəvqəladə halların baş vermə səbəbləri və nəticələrinin aradan qaldırılması yolları, fəvqəladə halların xüsusiyyətləri, onların baş verməsinin qarşısını almaq üçün qabaqlayıcı tədbirlər, fəvqəladə hal zamanı mülki müdafiə tədbirləri, özlərində və başqalarında xəsarət, yaralanmalar və travmalar baş verdiyində

həkiməqədərki ilkin tibbi yardım prosedurları ilə bağlı bilik və bacarıqlara yiyələnmələrini nəzərdə tutur.

**Qeyd 1:** *Çağırışaqədərki hazırlıq fənni üzrə müəyyənləşdirilmiş məzmun xətləri vasitəsilə təfəkkürlə (yaradıcılıq, məntiqi təfəkkür, tənqidi təfəkkür, problem həlletmə, qərar qəbuletmə, müstəqil öyrənmə, məlumatı analiz etmə, şəxsi fikir formalaşdırma), fəaliyyətlə (ünsiyyət, əməkdaşlıq, rəqəmsal və informasiya savadlılığı, silah və texnika ilə bağlı praktik vərdişlər) və dəyərlərlə (milli kimliyin dərk, milli iftixar hissi, dövlətə və xalqa bağlılıq hissi, fəal vətəndaş mövqeyi, şəxsi və sosial məsuliyyət, hərbi atributlara hörmət hissi) bağlı səriştələr formalaşdırılır.*

**Qeyd 2:** *Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin tədris olunduğu siniflər üzrə ümumi təlim nəticələrinə uyğun nəzərdə tutulan standartlar məzmun xətti üzrə verilmişdir. Fənn üçün nəzərdə tutulan məzmun üç sütunda təqdim edilir. Birinci sütunda altstandartlar, ikinci sütunda altstandartlara aid anlayışlar, modellər, prinsiplər, qayda və qanunlar sadalanır. Üçüncü sütunda altstandartları reallaşdırmaq üçün fəaliyyətlər tövsiyə edilir.*

**Qeyd 3:** *Kodlaşmada birinci ədəd sinfi, ikinci ədəd məzmun xəttini, üçüncü ədəd əsas standartı, dördüncü ədəd altstandartı təyin edir.*

**Qeyd 4:** *Bu kurikulumda altstandartlar bir çox hallarda təlim nəticələrinə bərabər tutulur.*

## MƏZMUN STANDARTLARI

<i>Altstandartlar</i>	<i>İzah</i>	<i>Tövsiyə olunan fəaliyyətlər</i>
<b>X sinif</b>		
<b>Məzmun xətti 1: MİLLİ MÜDAFİƏ</b>		
<b>Standart 10-1.1.</b> Milli dəyərləri təhlil edir.		
10-1.1.1 Milli dəyərlərin formalaşması mərhələlərini təsnif edir və nümunələr üzrə qruplaşdırır.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Milli Ordusunun yaranması</li> <li>– müstəqil, müasir dövlətin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu</li> <li>– silahlı qüvvələrin yaranmasının tarixi və inkişafı, döyüş yolu</li> <li>– hərbi atributlar, hərbi rütbələr</li> <li>– hərbi təhsil müəssisələri</li> <li>– fəxri adlar</li> <li>– ordenlər və medallar</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, ordu quruculuğu, ordunun apardığı müharibələr üzrə diskussiya</li> <li>- Milli Ordu quruculuğu ilə bağlı təqdimat</li> <li>- Böyük qayıdış, atəşkəs, daxili sabillik, xarici siyasət, əsrin müqaviləsi, ordu quruculuğu faktları əsasında debat</li> <li>- Dövlət və hərbi atributlar ilə bağlı yaddaş vərəqlərinin hazırlanması</li> <li>- Hərbi təhsil və hərbi təhsil müəssisələri barədə video filmlərin izlənməsi və müzakirəsi.</li> </ul>
10-1.1.2. Milli maraqları və hərbi dəyərləri izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– hərbi vətənpərvər ruhda tərbiyə</li> <li>– milli dəyərlər: dilimiz, dinimiz, milli adət- ənənələrimiz, tolerantlıq</li> <li>– milli maraqlar: müstəqillik, suverenlik, təhlükəsizlik</li> <li>– milli təhlükəsizlik</li> <li>– hərbi təhlükəsizlik</li> <li>– hərbi doktrina</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kollektivdə hərbi vətənpərvər ruhda tərbiyəni şərtləndirən suallar üzrə diskussiya</li> <li>- Qruplarla milli dəyər və maraqların təhlili</li> <li>- Ölkəmizin milli və hərbi təhlükəsizliyi və dünya ölkələrinin təhlükəsizliyinin müqayisəsi üzrə müzakirə.</li> </ul>
<b>Standart 10-1.2.</b> Dövlət müdafiəsinin əsaslarını şərh edir.		
10-1.2.1. Azərbaycan Ordusu və başqa silahlı birləşmələri müqayisə edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Azərbaycan Ordusu və başqa silahlı birləşmələr</li> <li>– Xüsusi təyinatlı qüvvələr</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Azərbaycan Ordusu və başqa silahlı birləşmələrin təyinatı və quruluşu haqda təqdimat.</li> </ul>
<b>Standart 10-1.3.</b> Hərbi xidmətə hazırlıq bacarıqlarını nümayiş etdirir		
10-1.3.1. Hərbi xidmətin təşkili ilə bağlı hüquqi normaların cəmiyyət üçün	<ul style="list-style-type: none"> <li>– ilkin hərbi qeydiyyat</li> <li>– ibtidai hərbi hazırlıq</li> <li>– xidmətkeçmə qaydaları</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- İbtidai hərbi hazırlığın məqsədi, vəzifələri, əhəmiyyəti və tarixi haqqında təqdimat.</li> </ul>

əhəmiyyətini əsaslandırır.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının silahlı qüvvələr və hərbi xidmətə aid maddələri (səfərbərlik, hərbi vəziyyət)</li> <li>– hərbi xidmət keçmə haqqında qanunun əsas müddəaları</li> <li>– ümumqoşun nizamnamələri</li> </ul>	
<b>Məzmun xətti 2. İLKİN HƏRBİ HAZIRLIQ</b>		
<b>Standart 10-2.1.</b> Müasir müharibələri və döyüş fəaliyyətini izah edir.		
10-2.1.1. Müasir müharibələrin xüsusiyyətlərini izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– münaqişə və konfliktlər</li> <li>– yeni müharibələr</li> <li>– dördüncü nəsil müharibələri</li> <li>– hibrid müharibələr</li> </ul>	Müasir dövrdə baş verən müharibələrin (səbəblər, istifadə olunan taktikalar, nəticələr) araşdırılması.
10-2.1.2. Ərazidə xəritəsiz hərəkət qaydalarını izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– səmtlənmə</li> <li>– azimutla hərəkət</li> </ul>	Praktik təlimlər və simulyasiya oyunları.
<b>Standart 10-2.2.</b> Silahlanmada olan silahları və döyüş texnikalarını təsnif edir.		
10-2.2.1. Atıcı silahlar və əl qumbaralarının taktiki-texniki xüsusiyyətləri barədə təqdimat edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– tapançalar</li> <li>– avtomatlar və pulemyotlar</li> <li>– snayper tüfəngləri</li> <li>– qumbaraatanlar</li> <li>– əl qumbaraları</li> </ul>	Şəkil və plakatlardan istifadə edərək, silahların xassələrinə görə fərqləndirilməsi.
10-2.2.2. Zirehli döyüş texnikalarını fərqləndirir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– tanklar</li> <li>– piyadaların döyüş maşınları</li> <li>– zirehli transportyorlar</li> </ul>	Hər bir döyüş texnikasının təyinatını, taktiki-texniki xassələrinin araşdırılması və təqdim edilməsi.
<b>Məzmun xətti 3. HƏRBİ-TEXNİKİ TƏRƏQQİ</b>		
<b>Standart 10-3.1.</b> Müasir silah sistemlərini şərh edir.		
10-3.1.1. Müasir silah sistemlərin taktiki-texniki xassələri barədə məlumat verir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– dron və pilotsuz hava vasitələri</li> <li>– hipersonik raketlər</li> <li>– lazer silahları</li> <li>– elektromaqnit silahları</li> <li>– gələcəyin döyüş texnologiyası-robototexnika</li> </ul>	Müzakirə: <ul style="list-style-type: none"> <li>– lazer silahı, dron təyinatının taktiki-texniki xassələri</li> <li>– süni intellektin bu sistemlərdə tətbiqi və potensial risklər</li> </ul>
10-3.1.2. Kibertəhlükəsizlik və kiberhücumların müasir müharibələrdə rolunu qiymətləndirir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– elektron müharibə</li> <li>– kibertəhlükəsizlik</li> </ul>	Elektron mübarizə texnologiyalarının müharibələrdə istifadəsinin müzakirəsi.
<b>Məzmun xətti 4. FÖVQƏLADƏ HALLARA HAZIRLIQ</b>		
<b>Standart 10-4.1.</b> Fövqəladə halları şərh edir.		

10-4.1.1. Təbii xarakterli fəvqəladə halların fəsadlarını izah edir.	– qasırğa – torpaq sürüşməsi – zəlzələ – sel – daşqın	Fəvqəladə hallar üzrə məlumat vərəqlərinin hazırlanması və nəticələrin qrafik şəklində təqdimatı.
10-4.1.2. Texnogen xarakterli fəvqəladə halların fəsadlarını izah edir.	– sənaye qəzaları – məişət yanğınları	Müxtəlif xarakterli fəvqəladə hadisələrin fəsadları barədə izahat vərəqlərinin hazırlanması.
10-4.1.3. Fəvqəladə hallar zamanı mülki müdafiənin təşkilini şərh edir.	– xəbərdarlıq siqnalları – təxliyyə	Məktəbin təxliyə planına uyğun simulyasiya.
<b>Standart 10-4.2.</b> Fəvqəladə hallarda ilk tibbi yardım qaydalarını izah edir.		
10-4.2.1. Yaralanmalar və zədələnmələr zamanı ilk tibbi yardım qaydalarını izah edir.	– qanaxmalar – sınıqlar	Sarğı, turniket qoyma və təxliyə üsullarının tətbiqi.
<b>XI sinif</b>		
<b>Məzmun xətti 1: MİLLİ MÜDAFİƏ</b>		
<b>Standart 11-1.1.</b> Milli dəyərləri təhlil edir.		
11-1.1.1. Milli güc ünsürlərini müəyyənləşdirərək, onların müdafiə sistemindəki rolunu izah edir.	– Heydər Əliyev və müasir dövlətin formalaşması, beynəlxalq iqtisadi, siyasi, hərbi, mədəni və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq, hərbi sənaye və ordu quruculuğu – milli güc ünsürləri (insan, coğrafi, iqtisadi, hərbi, elmi-texniki, siyasi, mənəvi-psixoloji)	– Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan dövlətinin formalaşması mövzusunda təqdimat – Milli güc ünsürlərinin nümunələr üzərində müzakirəsi.
11-1.1.2. Qəhrəmanlıq nümunələrini şərh edir.	– tarixi, əfsanəvi qəhrəmanların həyat hekayələri (Cavanşir, Babək, Koroğlu) – müasir qəhrəmanlarımız (Mübariz İbrahimov, Çingiz Mustafayev, Polad Həşimov və digərləri) – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyevin gənclərlə bağlı siyasəti	– Tarixi, əfsanəvi və müasir qəhrəmanlarımızın həyat hekayələri üzrə interpretasiya. – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı cənab İlham Əliyevin gənclərlə bağlı siyasəti barədə müxtəlif resurslardan istifadə etməklə təqdimat – 44 günlük Vətən müharibəsi - Dəmir yumruq və anti-terror əməliyyatına dair müzakirə

	<ul style="list-style-type: none"> <li>– 44 günlük Vətən müharibəsi (Dəmir yumruq əməliyyatı XTQ nümunəsində)</li> <li>– anti-terror əməliyyatı</li> </ul>	
<b>Standart 11-1.2.</b> Dövlət müdafiəsinin əsaslarını şərh edir.		
11-1.2.1. Azərbaycan Ordusunu inkişaf etmiş ölkələrin orduları ilə müqayisəli təhlilini aparır.	Azərbaycan Ordusu və inkişaf etmiş ölkələrin orduları (hərbi bloklar).	Orduları müqayisə etmək üçün cədvəlin hazırlanması.
<b>Standart 11-1.3.</b> Hərbi xidmətə hazırlıq bacarıqlarını nümayiş etdirir		
11-1.3.1. Ümumqoşun nizamnamələri üzrə bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– sıra elementləri, bölmələrin düzülüşü</li> <li>– hərbi qulluqçuların ümumi vəzifələri və qarşılıqlı münasibəti</li> <li>– hərbi intizam qaydaları</li> <li>– qarovul xidmətinin təşkili,</li> <li>– saatdarın vəzifələri.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Sıra elementlərinin icrası</li> <li>– Daxili xidmət və intizam nizamnamələrinin əsas müddələri barədə təqdimat.</li> <li>– Qaravul xidmətinin təşkili və saatdarın xidmətinin praktiki nümayişi.</li> </ul>
<b>MƏZMUN XƏTTİ 2. İLKİN HƏRBİ HAZIRLIQ</b>		
<b>Standart 11-2.1.</b> Müasir müharibələri və döyüş fəaliyyətini izah edir.		
11-2.1.1. Döyüş bölmələrinin fəaliyyətini izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Xüsusi təyinatlı qüvvələr (qrupları)</li> <li>– komando (qrupları)</li> <li>– motoatıcı bölmələr hücumda və müdafiədə</li> <li>– döyüş təminatı (kəşfiyyat, mühəndis)</li> </ul>	Əsgərin döyüş bölmələri tərkibindəki fəaliyyətlərinin sxem və cədvəl şəklində təqdimatı: <ul style="list-style-type: none"> <li>– Hərəkət və mövqelənmə</li> <li>– Hücum və müdafiədə</li> <li>– Komanda işi və əlaqə</li> </ul>
11-2.1.2. Ərazidə xəritədən istifadə edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– xəritənin oxunması</li> <li>– marşrutların planlaşdırılması</li> <li>– manevrələr üçün ən uyğun yolların seçilməsi</li> <li>– hədəfin koordinatlarının müəyyən edilməsi.</li> </ul>	Topoqrafik xəritələr üzərində iş. Xəritələr, sadə taktiki sxemlər, əyani resurslar və ssenari əsaslı tapşırıqlar.
<b>Standart 11-2.2.</b> Silahlanmada olan silahları və döyüş texnikalarını təsnif edir.		
11-2.2.1. Atıcı silahları və əl qumbaralarını təyinat və xüsusiyyətlərinə görə təsnif edir.	– atışın əsasları	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Silahların və qumbaraların təhlükəsiz istifadəsi, atış vəziyyəti və düzgün nişanalma</li> <li>– Simulyasiya proqramları və ya lazer silahları ilə atış</li> </ul>
11-2.2.2. Raket və artilleriya vasitələrini növünə, təyinatına və	<ul style="list-style-type: none"> <li>– toplar</li> <li>– tank əleyhinə raket kompleksləri</li> <li>– minaatanlar</li> </ul>	PowerPoint, Google Slides və ya kağız üzərində təsnifat cədvəli hazırlayaraq təqdimat.

tətbiqinə görə təsnif edir.		
<b>Məzmun xətti 3. HƏRBİ-TEXNİKİ TƏRƏQQİ</b>		
<b>Standart 11-3.1.</b> Müasir silah sistemlərini şərh edir.		
11-3.1.1. Müasir silah sistemlərinin istifadəsi barədə təqdimat edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– dron və pilotsuz hava vasitələri</li> <li>– hipersonik raketlər</li> <li>– lazer silahları</li> <li>– elektromaqnit silahları</li> </ul>	Müzakirə: <ul style="list-style-type: none"> <li>– mövcud nümunələr</li> <li>– istifadə sahələri</li> <li>– əsas üstünlükləri</li> </ul>
11-3.1.2. Süni intellektlə idarə olunan silah sistemlərini şərh edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– anti-dron sistemləri.</li> <li>– hipersonik müdafiə</li> </ul>	Müasir müharibələrdə süni intellektlə idarə olunan silah sistemlərinin tətbiqinin müzakirəsi.
<b>Məzmun xətti : 4. FÖVQƏLADƏ HALLARA HAZIRLIQ</b>		
<b>Standart 11-4.1.</b> Fövqəladə halları təsnif edir.		
11-4.1.1. Münaqişəli fəvqəladə halları izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– müharibə</li> <li>– terror</li> <li>– partlamamış hərbi sursatlar</li> <li>– minalar</li> <li>– kütləvi itaətsizlik</li> </ul>	– Mina təhlükəsi və partlamamış hərbi sursatlar haqqında yaddaş vərəqlərinin (kitabçaların) hazırlanması.
11-4.1.2. Kütləvi qırğın silahlarının fəsadlarını izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– nüvə silahı</li> <li>– kimyəvi silah</li> <li>– bioloji (bakterioloji) silah</li> </ul>	– Kütləvi qırğın silahlarının fəsadları barədə video təqdimat
11-4.1.3. Mühafizə vasitələrini təyinatına və xüsusiyyətlərinə görə təsnif edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– fərdi mühafizə vasitələri,</li> <li>– kollektiv mühafizə vasitələri</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– Mühafizə vasitələrindən istifadə</li> <li>– “ilk tibbi yardım” çantasının hazırlanması</li> <li>– Dezaktivasiya, dezinfeksiya və deqazasiya prosedurlarının video filmlərinin nümayişi və müzakirəsi</li> </ul>
<b>Standart 11-4.2.</b> Fövqəladə hallarda ilk tibbi yardım qaydalarını izah edir.		
11-4.2.1. Müxtəlif növ xəsarətlər zamanı ilk tibbi yardım qaydalarını izah edir.	<ul style="list-style-type: none"> <li>– güllə və qəlpə yaraları</li> <li>– boğulma</li> <li>– elektrik vurma</li> <li>– günvurma</li> <li>– donvurma</li> <li>– ilan və həşərat dişləmələri</li> </ul>	Müxtəlif xarakterli xəsarətlər zamanı ilk tibbi yardıma aid izahat vərəqlərinin hazırlanması.
11-4.2.2. Yoluxucu xəstəliklərdən qorunma üsullarını və ilk tibbi yardım qaydalarını izah edir.	İnfeksiyalı xəstəliklər: <ul style="list-style-type: none"> <li>– tif</li> <li>– dizenteriya</li> <li>– qrip</li> <li>– vərəm</li> </ul>	Müxtəlif növ yoluxmalar zamanı ilk tibbi yardım haqqında təlimatların hazırlanması.

	<ul style="list-style-type: none"> <li>– koronavirus</li> <li>– malyariya</li> <li>– quduzluq</li> </ul>	
--	--	--

## Çağırışaqədərki hazırlıq fənninin xarakterinə uyğun təlim strategiyaları

Müasir dövrdə təlim daha çox fəal xarakter daşması ilə izah olunur. Təlim prosesində, təhsil alanlarda ünsiyyət bacarıqlarını formalaşdırmaq, psixomotor fəaliyyəti təmin etmək, idraki fəaliyyətin inkişafını stimullaşdırmaq vacib hesab edilir. Çağırışaqədərki hazırlıq fənni şagirdlərin milli kimlik, dövlətçilik, təhlükəsizlik və hərbi güc mövzularında daha dərinləndirən düşüncələrini, tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirmələrini və Azərbaycan tarixini, azərbaycançılıq ideologiyasını anlamalarını, eləcə də təhlükəsizlik, ilkin tibbi yardım, mülki müdafiə kimi həyati mövzularla bağlı bilik və bacarıqları inkişaf etdirməyi hədəfləyir. Eyni zamanda, bu fənnin tədrisi onların vətənpərvərlik hisslərini və sosial məsuliyyətlərini artırmağa yönəlib. Problem əsaslı öyrənmə, simulyasiya, kooperativ təlim, texnologiya əsaslı təlim və layihə əsaslı öyrənmə kimi strategiyalar şagirdlərə bu sahədə zəruri bilik və bacarıqları əldə etməkdə ən təsirli metodlar arasındadır. Hər bir tapşırıq mövcud təhsil proqramları ilə uyğunluq təşkil edir və şagirdlərin mövzulara tənqidi yanaşmalarını təmin edir. Aşağıda təqdim olunan təlim metodları şagirdlərin mövzularını dərinləndirən öyrənmələri, daha yaxşı bilik və bacarıq əldə etmələri üçün nəzərdə tutulmuşdur:

### **Tədqiqat əsaslı öyrənmə:**

"Azərbaycançılıq ideologiyasının milli təhlükəsizliyə və ölkənin müstəqilliyinə təsiri", "Prezident İlham Əliyevin çıxışlarının təhlili" və s. kimi mövzular üçün uyğundur. Şagirdlər verilmiş mövzu üzrə müxtəlif mənbələrdən müstəqil araşdırma aparırlar. Onlar Heydər Əliyev siyasətinin milli dövlətin güclənməsində oynadığı rolunu tədqiq edərək bunu sinifdə təqdim edirlər. Bu metod təhsilçilərin tədqiqat aparmaq, mənbələrlə işləmək və analitik düşüncə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

### **Birgə öyrənmə:**

"Siyasi xəritə analizi", "Azərbaycan ordusu və silahlı birləşmələrin strukturu", "İnkişaf etmiş ölkələrin orduları" və s. mövzular üçün uyğundur. Şagirdlər qruplara bölünərək verilmiş mövzu üzərində birgə işləyirlər. Onlar siyasi xəritələr üzərində işləyərək Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi və milli gücü haqqında müzakirə aparırlar. Ordunun və silahlı birləşmələrin strukturu haqqında məlumatlar toplayan qruplar təqdimatlar edir və bir-birlərinə rəy bildirirlər. Bu metod komanda işini, qarşılıqlı öyrənmə və əməkdaşlığı inkişaf etdirir.

### **Debat, panel müzakirə:**

"Hərbi xidmətin dövlət müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunmasında rolu", "44 günlük Vətən müharibəsində gənclərin rolu" və s. mövzular üçün uyğundur. Şagirdlər iki qrupa bölünərək, verilən mövzuya aid əks fikirlər hazırlayırlar və həmin fikirləri müdafiə edirlər. Debat zamanı şagirdlər öz mövqelərini gücləndirmək üçün məntiqli və faktlara əsaslanan arqumentlər irəli sürməyə çalışırlar. Bu metod tənqidi düşüncə və nitq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

### **Probleməsaslı öyrənmə:**

"Kiçik layihələr", "Qəhrəman hekayələri üzrə təqdimat" və s. mövzular üçün uyğundur. Şagirdlər real həyatda qarşılaşdıqları və ya mövcud cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olan

problemləri həll etməyə çalışırlar. Qruplara bölünən şagirdlərə azərbaycançılıq ideologiyasının müxtəlif aspektləri verilir və onlar həmin problemi təhlil edib həll yolları tapmağa çalışırlar. Problemlərin həlli istiqamətində müstəqil araşdırma aparmaq, mövzunu dərinlən anlamaq və analitik düşüncə qabiliyyətini inkişaf etdirmək məqsədi güdülür.

### **Simulyasiya:**

"Məhkəmənin simulyasiyası", "Hərbi hiylələr və manevrlər" və s. mövzular üçün uyğundur. Şagirdlər müəyyən bir vəziyyəti və ya tarixi hadisəni simulyasiya edirlər. Bu metodla şagirdlər real həyatda baş verən hadisələri daha yaxşı anlayırlar və empati hissini inkişaf etdirirlər. Məhkəmə simulyasiyasında şagirdlər hüquq sistemini öyrənərək müxtəlif rollar alır (hakim, vəkil və s.). Hərbi strategiyalar mövzusunda isə döyüş hiylələri və taktiki manevrlər barədə simulyasiya oyunları qurur.

### **Nümayiş:**

Bir çox üsul və hərəkətləri özündə cəmləşdirir ki, bunların köməyiylə də şagirdlərdə öyrəndikləri (silahlar, sursatlar, döyüş texnikaları, mülki müdafiə cihazları və s.) barədə əyani təsəvvür yaranır. Çağırışa qədərki hazırlıq dərslərində nümayiş metodundan daxili və qaravul xidmətinin aparılması, sıra hazırlığı elementlərinin (silahlı, silahsız) öyrənilməsi, ərazidə taktiki hazırlıq dərslərində çox geniş istifadə olunur. Atəş hazırlığı bölməsində balistika elementlərinin təsviri və qrafiki vasitələrlə öyrənilməsi nümayişin çox növlü lüyünə xidmət edir. Bu təlim metodunun gedişində üsul və hərəkətlər hissə-hissə göstərilir və qısa izahatlarla müşayət olunur. Üsul və hərəkətlər şəxsən hərbi rəhbər tərəfindən izahı təlimatlandırılmış manqa komandirləri və dərslər əlaçılarını tərəfindən göstərilir, yerinə yetirilə bilər. Hərbi rəhbərin şəxsən göstərdiyi sıra üsulları, silahla hərəkətlər və taktiki hazırlıq üzrə elementlər şagirdlər üçün bilik mənbəyi və təqlid nümunəsi hesab edilir. Bu dərslərdə hərbi rəhbərin düzgün hərbi geyimi, davranışı, səliqəliliyi, intizamlılığı şagirdlərdə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində xidmətə və zabit peşəsinə yiyələnməyə marağı artıracaqdır.

Çağırışa qədərki hazırlıq fənninin təlimində əsasən aşağıdakı iş üsulları nəzərdə tutulmuşdur:

- kollektiv iş;
- qruplarla iş;
- cütllərlə iş;
- fərdi iş.

Hər bir təlim forması dərslərin məqsədindən asılı olaraq seçilir və təhsilalanların fəaliyyətləri bu forma üzərində qurulur.

**Kollektivdə** işləməklə, kollektiv fəaliyyət bacarığının bünövrəsi qoyulur, şagirdlərdə ünsiyyət yaratma bacarığının təşəkkülü və inkişafı təmin edilir.

**Qruplarla iş** - şagirdlər müəyyən problemi həll etmək üçün qrupda birləşirlər. Bu prosesdə onların müzakirə etmək, fikir mübadiləsi aparmaq, mühakimə yürütmək və birgə fəaliyyət bacarıqları inkişaf edir.

**Cütlərlə iş** - Şagirdlər təlim tapşırıqlarını birgə yerinə yetirirlər. Bu dərs forması şagirdlərə daha yaxından əməkdaşlıq etməyə və ünsiyyət qurmağa, məsuliyyəti bölüşməyə optimal imkan yaradır.

**Fərdi iş** - Şagirdin fəaliyyətini izləmək, potensial imkanlarını müəyyənləşdirmək və inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. Bu təlim forması şagirdin sərbəst düşünməsi üçün real imkanlar yaradır.

## Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya

"Inteqrasiya" anlayışı ümumiyyətlə birləşmə və ya birləşdirmə mənasında istifadə olunur. Müxtəlif hissələrin və ya elementlərin bir araya gətirilərək bütöv bir struktur, sistem və ya proses yaratması deməkdir. Təhsil sahəsində isə inteqrasiya müxtəlif fənlərin, mövzuların və bacarıqların bir-biri ilə əlaqələndirilməsi və birgə öyrədilməsi prosesidir. Bununla şagirdlərə fərqli sahələrdə əldə etdikləri bilikləri bir araya gətirərək daha effektiv şəkildə öyrənməyə şərait yaradılır. Bu yanaşma təhsilalanların real həyatda qarşılaşacaqları kompleks problemləri həll edə bilmələri üçün daha geniş və dərin biliklər əldə etmələrinə şərait yaradır.

Inteqrasiyanın əsas növləri bunlardır: fəndaxili, fənlərarası və fənnüstü.

**Fəndaxili inteqrasiya** fənnin daxilindəki mövzuların və ya bölmələrin bir-biri ilə əlaqəli şəkildə tədrisi deməkdir. Bu, şagirdlərin fənni daha dərindən mənimsəmələrinə, mövzular arasında əlaqələr qurmalarına, məlumatların onlar üçün daha yadda qalan və mənalı olmasına, onlarda praktiki bacarıqlar, real həyat situasiyalarına uyğun yanaşma formalaşmasına kömək edir.

Çağırışa qədərki hazırlıq fənnində fəndaxili inteqrasiyanın nümunələri:

- dövlət müdafiəsinin hüquqi əsaslarının və milli dəyərlərin təhlili şagirdin vətəndaşlıq mövqeyini formalaşdırır, onun hüquqi savadlılığını və mənəvi məsuliyyət hissini artırır;
- fəvqəladə hallarda davranış qaydalarını öyrənərkən, eyni zamanda həmin hallarda göstəriləcək ilkin tibbi yardım tədbirləri də keçilir (qanaxmanın dayandırılması, süni tənəffüs və s.);
- zəlzələ, yanğın və ya sel zamanı necə davranılmalı, hansı tədbirlər görülməli kimi məsələlər mülki müdafiə qaydaları ilə birgə izah olunur;
- nizamnamələr, sıraya düzülmə, hərbi geyim, hərbi salam kimi mövzular ayrı-ayrı bölmələrdə keçirilsə də, bir-biri ilə sıx əlaqəlidir və bir sistem kimi öyrədilir;
- atəş hazırlığı zamanı avtomat silahların taktiki-texniki göstəricilərini öyrənərkən, eyni zamanda taktiki hazırlıq mövzuları (silahla nişan almaq və atəş açmaq, mövqe tutmaq, yer dəyişmək və s.) ilə inteqrasiya edilir.

**Fənlərarası inteqrasiya** bir neçə fənnin bir mövzu, bir bacarıq və ya bir problem ətrafında birləşdirilərək tədrisidir. Bu yanaşma şagirdlərin fərqli fənlərdə əldə etdikləri bilikləri birləşdirərək daha geniş bir baxış və dərin bir anlayış formalaşdırmasını təmin edir. Fənlərarası inteqrasiyada əsas məqsəd şagirdlərə daha kompleks və çoxşaxəli düşünməyi öyrətmək və bilikləri real həyatla əlaqələndirərək onların praktik istifadəsini artırmaqdır. Yəni, şagirdlərə fənləri izolyasiya edilmiş şəkildə deyil, kompleks və əlaqəli bir sistem kimi öyrənməyə kömək edir. Beləliklə, onların dərindən düşünmə və qavrama qabiliyyətini artırır.

Coğrafiya fənninin mövzuları ilə inteqrasiya şagirddə hərbi taktika və strategiya zamanı müəyyən ərazilərdə hərəkət etməyə, ərazi şərtlərini başa düşməyə kömək edir. Şagirdlər coğrafiya dərslərində xəritə üzərində yönləri və ərazi şərtlərini öyrənərək çağırışa qədərki hazırlıq fənnində xəritədən istifadə bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər.

Çağırışa qədərki hazırlıq fənninin bəzi mövzuları tarix fənninin bəzi mövzuları ilə inteqrativ şəkildə tədris oluna bilər. Məsələn, hərbi tarix mövzularının öyrədilməsi və milli qəhrəmanlar haqqında məlumatların verilməsi şagirdlərdə vətənpərvərlik hissini formalaşmasına kömək edir. Şagirdlər tarix dərslərində Azərbaycanın müstəqillik uğrunda apardığı mübarizələr və ya milli qəhrəmanlar haqqında öyrəndiklərini çağırışa qədərki hazırlıq fənninin mövzuları ilə əlaqələndirərək daha dərin bilik əldə edə bilirlər.

Hərbi texnika, silah və partlayıcı maddələrin işləmə prinsipləri ilə bağlı məlumatlar fizika fənnində tədris olunan mövzular ilə əlaqələndirilərək öyrədilə bilər. Məsələn, silahlardan atəş zamanı küləyin və yerin cazibə qüvvəsinin mərmiyə təsiri, mərminin uçuş trayektoriyası, silahların və ya partlayıcıların mexaniki iş prinsipləri və onların təhlükəsiz istifadəsi fizika dərslərində öyrədilənlərlə inteqrasiya oluna bilər.

Yüksək texnologiya ilə bağlı dərslər informatika, riyaziyyat, fizika, kimya və s. fənn müəllimləri ilə birgə təşkil edilərsə, mövzuların dərinlən mənimsənilməsini və genişləndirilməsini təmin etmək olar.

Yoluxucu xəstəliklərin profilaktikası, bakterioloji və bioloji çirklənmələr üzrə standartlar biologiya fənninin müvafiq standartları ilə inteqrasiya oluna bilər.

Görüldüyü kimi, digər fənlərdə mənimsədilən bilik və bacarıqların çağırışa qədərki hazırlıq dərslərində inteqrativ şəkildə tədrisi mümkündür.

**Fənnüstü inteqrasiya** təhsil prosesində təhsilalanların öyrəndikləri bilik və bacarıqları real həyat vəziyyətləri ilə əlaqələndirərək mənimsənilməsini təmin edən yanaşmadır. Bu inteqrasiya növündə əsas məqsəd şagirdlərə tədris olunan mövzuların onların gündəlik həyatında necə tətbiq oluna biləcəyini göstərmək və onları bu bilikləri praktik şəkildə istifadə etməyə yönəltməkdir. Həmçinin şagirdlər öyrəndikləri mövzuları yalnız nəzəri biliklər olaraq deyil, gündəlik həyat problemləri ilə əlaqələndirilmiş şəkildə öyrənir, öz öyrəndiklərini təcrübədən keçirmək üçün tapşırıqlar yerinə yetirir və layihələr hazırlayırlar. Beləliklə, şagirdlər yalnız akademik biliklər deyil, həm də həyatda lazım olan bacarıqları mənimsəyirlər.

Çağırışa qədərki hazırlıq dərsləri təhlükəsizliklə bağlı bilikləri də əhatə edir. Bu biliklər təhlükələr zamanı necə davranmaq lazım olduğunu öyrədir. Məsələn, yanğın, zəlzələ və digər fəvqəladə hallarda şagirdlərə təhlükəsiz davranış qaydaları öyrədilərək həyatı vacib bacarıqlar aşılır. Bu biliklər fəvqəladə hallara hazırlıq və həyatı xilas etmə bacarıqlarını artırmağa kömək edir.

Şagirdlərin çağırışa qədərki hazırlıq dərslərində sağlamlıq və gigiyena qaydalarını öyrənmələri onlara fərdi gigiyena, sağlam həyat tərzini və fiziki dözümlülüklərinin təmini istiqamətində kömək edəcəkdir. Məsələn, sağlam bədən hazırlığı üçün düzgün qidalanma, stresslə mübarizə üsulları və sağlam həyat tərzini üzrə təlimatlar fənnin məzmununda nəzərə alınmışdır.

Çağırışa qədərki hazırlıq fənninin tədrisində şagirdlərdə liderlik və intizam vərdişlərinin formalaşmasına geniş yer verilir. Belə ki, sosial elmlər, psixologiya və şəxsi inkişaf fənləri ilə inteqrasiya olunaraq şagirdlər həm emosional zəka, həm də liderlik bacarıqları üzrə təlimlərə cəlb edirlər. Məsələn, komandada işləmə, məsuliyyət paylaşımı və problemlərin həlli bacarıqları real tapşırıqlar və praktiki fəaliyyətlər vasitəsilə inkişaf etdirilir.

Ümumiyyətlə, çağırışa qədərki hazırlıq fənninin inteqrativ tədrisi şagirdlərdə hərbi, fiziki, psixoloji və sosial bacarıqların birlikdə inkişafını təmin edir və onları həyatda daha müstəqil, məsuliyyətli və hazırlıqlı fərdlər kimi formalaşdırır.

## Çağırışaqədərki hazırlıq fənnində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi vasitələri və meyarları

Çağırışaqədərki hazırlıq fənni üzrə məktəbdaxili qiymətləndirmə ümumi təlim nəticələrinə nail olmaq üçün təhsilalanlarda formalaşdırılması nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və verdişlərin artan xətt üzrə inkişafını təmin edən əsas mexanizmdir. Tədris prosesində məktəbdaxili qiymətləndirmənin bütün növlərinin (diaqnostik, formativ, summativ) qaydalar əsasında tətbiq edilməsi təlim prosesinin ən vacib hissələrindən biridir. Qiymətləndirmə prosesi təhsilalanların fənn üzrə ümumi hazırlıq səviyyəsini, intizamını, qaydalara riayət etməsini və komanda ilə işləmə bacarıqlarının səviyyəsini ölçməyə xidmət edir.

Çağırışaqədərki hazırlıq fənni üzrə qiymətləndirmə xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini, azərbaycançılıq ideyalarını, hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunlarını, Silahlı Qüvvələrin Ümumqoşun Nizamnamələrinin (Sıra nizamnaməsi, İntizam nizamnaməsi, Qarnizon və qarovul xidmətləri nizamnaməsi, Daxili xidmət nizamnaməsi) müdəalarını, hərbi texnikalar, silah, sursatlar və onlarla təhlükəsiz davranış qaydalarını, müasir məhv etmə vasitələri və süni intellektdən istifadəni, sıra təlimi, taktiki hazırlıq, mülki müdafiə və tibbi yardım üzrə bacarıqları, xarici dövlətlərin orduları haqqında məlumatları əhatə edən ümumi təlim nəticələrinə nail olmanı təmin edir. Çağırışaqədərki hazırlıq fənnində şagird nailiyyətləri aşağıdakı vasitələrlə qiymətləndirilir:

- **Şifahi sorğu** – mövzunun izahı, əsas anlayışların və terminlərin düzgün işlədilməsi, suallara cavab vermə bacarığı.
- **Yazılı tapşırıqlar və testlər** – mövzu üzrə biliklərin yoxlanılması üçün qapalı, açıq və situasiya tipli suallar.
- **Praktiki tapşırıqlar** – silahın sökülüb-yığılması, sıra hazırlığı hərəkətləri, səmtləşmə, xəritə üzərində iş və digər normativ tapşırıqların yerinə yetirilməsi.
- **Müşahidə** – dərs zamanı şagirdin qaydalara riayət etməsi, intizamlı davranışı, aktivliyi.
- **Rol oyunları və simulyasiya** – döyüş şəraitinin, sıra hərəkətlərinin və taktiki tapşırıqların canlandırılması.
- **Portfolio** – şagirdin il ərzində gördüyü işlər, iştirak etdiyi tədbirlər, layihələr və praktiki nailiyyətlər toplusu.

Şagird nailiyyətləri aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirilir:

- **Nəzəri biliklər** – mövzunu tam, dəqiq və terminlərdən istifadə edərək izah etmə, mövzunun əsas məzmununu qavrama dərəcəsi.
- **Praktiki bacarıqlar** – tapşırıqları düzgün, təhlükəsizlik qaydalarına uyğun və normativ vaxt çərçivəsində yerinə yetirmə.
- **İntizam və davranış** – təlim prosesində qaydalara əməl etmə, dərsə münasibət və nümunəvi davranış.
- **Komandada işləmək bacarığı** – qrup fəaliyyətində aktiv iştirak, qarşılıqlı yardımlaşma və əməkdaşlıq.
- **Texnologiyaların tətbiqi** – müasir texnologiyaları, hərbi məqsədli alət və cihazları tətbiq etmə bacarıqlarının qiymətləndirilməsi.

Müxtəlif qiymətləndirmə metodları təhsilalanların təfəkkür bacarıqları və biliklərin tətbiqi ilə bağlı daha geniş baxışı təmin edir. Şagirdlərin fərqli öyrənmə yollarını və qabiliyyətlərini ortaya çıxarmaq üçün bir sıra qiymətləndirmə üsulları tətbiq edilir. Bu istiqamətdə layihələr, təqdimatlar və birgə fəaliyyətlər kimi interaktiv qiymətləndirmə üsullarından istifadə edilməsi faydalıdır.

### **1. Rubriklər və meyarlar:**

Hər bir tapşırıq üçün gözlənilənləri aydın şəkildə ifadə edən ətraflı rubriklər və qiymətləndirmə meyarları yaradılır. Hərbi sahəyə aid fikirlər, tənqidi təhlil və anlayışların tətbiqi üçün xüsusi göstəricilər müəyyənləşdirilir. Qiymətləndirmədə şəffaflığı təmin etmək üçün tapşırıqlardan əvvəl bu rubriklər şagirdlərlə paylaşılır. Bu, təkcə onların səylərini istiqamətləndirmir, həm də onlara effektiv düşüncənin əsas komponentlərini anlamağa kömək edir.

### **2. Rəy vermə:**

Gündəlik rəylər problemləri həll etmək və əsas konsepsiyaları gücləndirmək üçün vaxtında müdaxilələr etməyə imkan verir. Biliklərin praktiki tətbiqini qiymətləndirmək üçün praktik çalışmalar və simulyasiyalar daxil edilir. Rəylər təkcə nəzəri bilikləri qiymətləndirmir, həm də təhsilalanların hərbi-vətənpərvərlik təfəkkürünü praktiki vəziyyətlərdə tətbiq etmək bacarığını ölçür, mövzunun daha dərinə qavranılmasını təmin edir.

### **3. Texnologiya əsaslı qiymətləndirmələr:**

Şagirdlərin müasir hərbi texnologiyalar ilə bağlı bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün uyğun qiymətləndirmə metodları istifadə edilir. Praktiki qiymətləndirmələr üçün onlayn vasitələrdən, müxtəlif proqram təminatından və digər rəqəmsal platformalardan istifadə edilir.

### **4. Özünüqiymətləndirmə:**

Özünüqiymətləndirmə üsulları şagirdlərin öz bilik və bacarıqlarını dəyərləndirməsinə, güclü və zəif tərəflərini müəyyən etməsinə kömək edir. Bu qiymətləndirmə üsulunun məqsədi şagirdlərin öyrənmə məsuliyyətini artırmaq, tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək, güclü və zəif tərəfləri müəyyən etmək və öz inkişaflarını izləməkdir. Özünüqiymətləndirmə formativ qiymətləndirmənin bir hissəsi olub, şagirdlərin öz öyrənmə proseslərinə daha fəal və məsuliyyətli yanaşmasını təmin edir. Müəllimlər bu metoddan istifadə edərək, şagirdlərin müstəqil öyrənmə və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirə bilərlər.

### **5. Əməkdaşlıq və bir-birini qiymətləndirmə:**

Təhsilalanların bir-birini qiymətləndirməsi komanda işini, ünsiyyət bacarıqlarını və fərqli fəaliyyətlərini qiymətləndirmək bacarığını təkmilləşdirir. Şagirdlərin bir-birini qiymətləndirməsini təmin etmək üçün onlara cütlər və ya qruplarla işlər tapşırılır. Sıra təlimlərində cütlər komanda vermək və hərəkətləri icra etməklə bir-birinin fəaliyyətini qiymətləndirirlər. Şagirdlər bir-birini qiymətləndirərkən obyektivlik və şəffaflığı təmin etmək üçün onlara təqdim olunan meyarlar aydın olmalıdır. Cütlər və qrup işində hər şagird özünün və yoldaşlarının əldə etdikləri nəticələr üzərində düşünməyə təşviq edilir.

**Qeyd:** *Çağırışaqədərkə hazırlıq fənni üzrə qiymətləndirmə atıcı silahlar, sıra hazırlığı, mülki müdafiə bölmələrində normativlər əsasında praktiki olaraq təşkil edilə bilər.*

## Çağırışaqədərki hazırlıq fənninə dair təlim materiallarının planlaşdırılması üzrə metodiki tövsiyələr

İllik planlaşdırma müəllimin tədris ili ərzində sinifdaxili, sinifdənənar və məktəbdənənar fəaliyyətlərini tənzimləyən, tədrisin təşkili ilə bağlı məsələləri özündə əks etdirən sənəddir. İllik planlaşdırma nümunəsində fənn üzrə altstandartlar, mövzular, onlara ayrılan saat, tarix və qeydlər üçün boş sütunlar öz əksini tapır.

Altstandartlar təhsilalanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir. Bir akademik dərs üçün 1 və ya 2 altstandart seçilməsi məqsədemüvafiqdir. Çünki bir 45 dəqiqəlik dərsdə 2-dən artıq standartı reallaşdırmaq çətinidir. Seçilən altstandartları reallaşdırmaq üçün dərslikdən və ya digər resurslardan istifadə etməklə mövzular müəyyənləşdirilir. İstifadə ediləcək mövzular illik planlaşdırmada öz əksini tapmalıdır.

Planlaşdırmanın növbəti addımında fənn üçün ayrılan illik dərs saatını və mövzunun həcmi nəzərə alaraq ayrılacaq saatin bölgüsü aparılır. Planlaşdırma dərs ilinin əvvəlində həyata keçirilir və bir tədris ilini əhatə edir.

**Qeyd:** İl ərzində baş verəcək hər hansı dəyişikliklərə çevik uyğunlaşmaq üçün illik planlaşdırmaya əlavə və ya ixtisarlara etmək mümkündür. Bunun üçün qeyd yerindən istifadə edilə bilər.

No	Altstandartlar	Mövzu	Tarix	Qeyd
<b>Bölmə 1.</b>				
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10		KSQ-1		

Təhsil fəaliyyətləri planlı fəaliyyətlər sistemində aid olduğundan və şəxsiyyətin formalaşması planlaşdırılmış proses olduğundan müəllimin illik və gündəlik fəaliyyəti planlaşdırılmalıdır. Gündəlik planlaşdırma təlim nəticələrinə nail olmaq üçün ən unikal alətdir. Bu aləti tərtib etmək və səmərəli istifadə etmək isə müəllimin peşəkar inkişafına dəstək verir.

Gündəlik planlaşdırmada aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

- reallaşdırılması nəzərdə tutulan alt standart(lar)
- mövzu
- dərs üçün təlim nəticəsi
- dərsin təlim məqsədinə uyğun qiymətləndirmə meyarları
- dərsin məqsədinə uyğun öyrənmə fəaliyyətləri
- resurslar

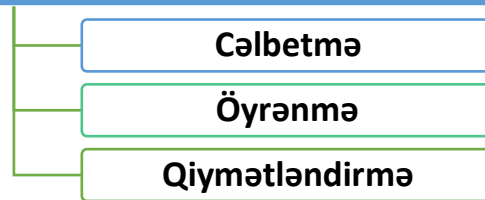
Əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

**Dərsin təlim nəticəsi** – şagirddə dərs prosesində formalaşması nəzərdə tutulan bacarıqların, keçiriləcək məzmunla vəhdətinin indiki zamandakı ifadəsidir. Dərsin təlim nəticəsi şagirdlərə yönəlmiş fəaliyyəti özündə əks etdirir (Şagird nəyi öyrənir?).

**Qiymətləndirmə meyarı** – təlim nəticəsinin ölçülməsinə xidmət edən sözlü ifadədir (Şagirdə nə ölçülür?).

Dərsin planını tərtib edərkən birinci növbədə altstandart(lar) müəyyən edilir. Altstandart(lar) seçildikdən sonra onu reallaşdıracaq mövzu qeyd edilir. Növbəti addımda altstandartın və mövzunun əhatə dairəsinə uyğun olaraq dərsin təlim nəticəsi müəyyən edilir. Dərsin təlim nəticəsinə əsasən qiymətləndirmə meyarı qeyd edilir. Daha sonra istifadə olunacaq qiymətləndirmə üsulu yazılır. Gündəlik plan elə tərtib edilməlidir ki, başlanğıcdan sona qədər bütün dərsin məntiqli gedişini əhatə etsin.

Dərs boyunca ediləcək fəaliyyətlərin qısa xülasəsi



Planlama zamanı şagirdlərin dərsə cəlb edilməsi üçün hər hansı bir fəaliyyətin nəzərdə tutulması və planda qısa qeyd edilməsi məqsədəuyğundur. Bu mərhələdə şagirdlərin ilkin bilikləri ilə dərsin təlim nəticələri arasında əlaqə qurmaq, mövzuya maraq oyadaraq onları öyrənməyə sövq etmək məqsədilə qısa müzakirə təşkil edilə bilər. Eyni zamanda dərsin təlim nəticəsi şagirdlərə elan edilir.

Növbəti addımda təlim nəticəsinə çatmaq üçün öyrənmə prosesi təsvir edilir.

Müəllim şagirdlərin nəzərdə tutulan bilik və bacarıqları əldə etməsi üçün hansı təlim strategiyalarından və necə istifadə edəcəyini qeyd edir.

Sonda refleksiya üçün tapşırıq qeyd edilir. Bu, məqsədə nə dərəcədə çatdığımızı yoxlamaq və şagirdlərə dolğun rəy verə bilmək üçün vacibdir.

**Gündəlik planlaşdırmada nümunəsi**

<b>Fənn</b>	<b>Ç.Q.H</b>	<b>Sini f(lə r)</b>	<b>10 t1/10 t4</b>	<b>Tarix</b>	<b>30.10.2026</b>
Altstandart	10-3.1.1. Müasir Silah Sistemləri taktiki texniki xassələri barədə məlumat verir.				
	Fəndaxili inteqrasiya	10-2.1.1. Müasir müharibələrin xüsusiyyətlərini izah edir.			
Mövzu	Robototexnika				
Dərsin təlim nəticəsi	Hərbi məqsədlər üçün robotların tətbiqi imkanlarını şərh edir. Müasir dövrdə baş verən müharibələrdə istifadə olunan taktikaları izah edir.				
Resurslar	Dərslik, paylama materialları				
<b>Dərsin gedişi</b>					
<b>1. Cəlbətmə fəaliyyəti</b>					
<p>Məişətdə robotlardan istifadə haqqında nə deyə bilərsiniz? Hansı robotlarla ünsiyyətdə olmusunuz? Robotlar xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif növləri olur. Robotların hərbi təyinatı onların qərarqəbuletmə sistemlərinin təkmiləşdirilməsini, süni intellekt üsullarının tətbiqinin genişləndirilməsini vacib edir. Bu fikirlərlə bağlı şagirdlərin fərziyələri dinlənilir.</p>					
<b>2. Öyrənmə fəaliyyəti</b>					
<p>Şagirdlər 5 qrupa bölünür. Qrupların qiymətləndirilmə meyarları və qrup işinin təlimatı şagirdlərə izah olunur və iş verəqləri təqdim olunur. Qrupların işinə 10 dəqiqə vaxt verilir. Qrupların işi bitdikdən sonra hər qrupa 3 dəqiqə təqdimat üçün vaxt ayrılır. Təqdimatdan sonra qrupun qiymətləndirilməsi 4 meyar əsasında, hər meyar isə maksimum 5 balla qiymətləndirilir. Qrup işinin qiymətləndirilmə meyarları vaxta qənaət, əməkdaşlıq, məlumatın tamlığı və məlumatın dəqiqliyidir.</p> <p>Qrup tapşırıqları:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Avtonom yerüstü hərbi robotların tətbiqi imkanları və hansı taktiki üstünlükləri var?</li> <li>2. Robot minalarının tətbiqi imkanları və hansı taktiki üstünlükləri var?</li> <li>3. Müstəqil minatəmizləmə robotların tətbiqi imkanları və hansı taktiki üstünlükləri var?</li> <li>4. Nəqliyyatçıların (robot daşıyıcılar) tətbiqi imkanları və hansı taktiki üstünlükləri var?</li> <li>5. Pilotsuz uçuş aparatlarının tətbiqi imkanları və hansı taktiki üstünlüklərin var?</li> </ol>					
<b>3. Qiymətləndirmə fəaliyyəti / Meyar: Robotların xüsusiyyətləri və idarəolunma sistemləri barədə məlumat verir.</b>					
<b>I səviyyə</b>	<b>II səviyyə</b>	<b>III səviyyə</b>	<b>IV səviyyə</b>		
Robotlar haqqında ümumi məlumat verir.	Robotları müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirir.	Robotları digər döyüş vasitələrindən fərqləndirən xüsusiyyətlərini təhlil edir.	Robotların müharibələrdə tətbiqi imkanlarını şərh edir.		